

MENNEISYYS VOIMAVARANA JA TAAKKANA

Kokemusasiantuntijoiden päiväkirjoja työstään

Johdanto

Kokemusasiantuntijatoimintaa on integroitu osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteita koko 2000-luvun ajan (Kivistö ym. 2021). Palvelun käyttäjien osallisuus on osa demokratiaa, ja se tarjoaa mahdollisuuksia asiakkaan äänen kuuluvaksi saamiseen (Matthies 2014). Kokemusasiantuntijuus ja siihen liittyvä vertaisuus voivat toimia myös kokemusasiantuntijoiden oman kuntoutumisprosessin ja yhteiskuntaan integroitumisen vahvistajina (Lindström ym. 2024; Rissanen & Puumalainen 2016). Rissanen (2015) on tuonut esille, että kokemusasiantuntijana toiminen voi olla eräänlainen välivaihe hoidon ja kuntoutuksen maailmojen sekä ”tavallisen elämän” tai ”tavallisten työmarkkinoiden” välillä.

Kokonaisuudessaan kokemusasiantuntijuus on paljon enemmän kuin vain työtehtävä. Se voidaan eri tutkimuksien mukaan ymmärtää voimaannuttavana prosessina, joka vahvistaa yksilöiden kuntoutumista ja auttaa heitä löytämään uudelleen paikkansa yhteiskunnassa. Lindströmin ja Toikon (2021) tutkimuksessa rikostaustaisten kokemusasiantuntijoiden voimaantuminen ilmeni heidän esittämissään tarinoissa sekä yksilöllisinä että yhteisöllisinä prosesseina. Oma tarina

tunnistettiin voimavaraksi, jota julkisesti kertomalla päästiin osaksi muutosta tukevia sosiaalisia verkostoja. Tarinoita kertomalla ja yhteisesti tulkitsemalla rikostaustaiset kokemusasiantuntijat tulivat myös tietoisemmiksi omista tilanteistaan. Kokemusasiantuntijuiden kautta merkityksen saaminen vaikeille elämäkokemuksille edesauttoi rikostaustaisten kokonaisvaltaista kuntoutumista ja tarjosi mahdollisuuksia, joiden kautta he saivat arvostusta ja hyväksyntää. Näissä vuorovaikutussuhteissa rakentui myös uudenvain yksilön minäkäsitys, joka vahvisti rikollisuudesta irrottautumista yrittävien ihmisten itseluottamusta sekä optimismia tulevaisuuteen. (Lindström ym. 2024.)

Tässä tutkimuksessa tarkastelimme rikos- ja päihdetaustaisille henkilöille suunnatun pitkäkestoisen kokemusasiantuntijakoulutuksen käyneiden kokemusasiantuntijoiden päiväkirjoja työstään. Tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat kokemusasiantuntijuus, vertaisuus, integroituminen yhteiskuntaan ja kuntoutuminen. Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää, millaisia merkityksiä rikos- ja päihdetaustaiset henkilöt antavat toiminnalleen kokemusasiantuntijoina sosiaalialan tehtävissä, joissa he toimivat erilaisten haa-voittuvassa asemassa olevien asiakasryhmi- en parissa.

Tämä tutkimus tuo esiin yhteiskunnan marginaalissa olevien rikos- ja päihdetaus- taisten kokemusasiantuntijoiden äänet, jotka voivat yhteiskunnallisessa keskustelussa jäädä varjoon. Samalla kokemusasiantuntijat voivat tuoda esille haavoittuvassa asemassa olevien ihmisten äänen (ks. esim. Beresford ym. 2008). Lisäksi kokemusasiantuntijoille syntyy mahdollisuus osallistua tutkimukseen kansatutkijoina. Parhaimmillaan kansatutkimus voi mahdollistaa kokemusasiantuntijoiden ja tutkijoina toimivien ammattilaisten välisen dialogin, joka rikastuttaa ymmärrystä ja kehittää sosiaalialan käytäntöjä. Seuraavaksi esittelemme tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen, menetelmät ja aineiston. Sen jälkeen esittelemme analyysin tulokset ja lopuksi tutkimuksen johtopäätökset.

Tutkimuksen käsitteet ja teoreettinen tausta

Suomessa kokemusasiantuntijakoulutusta on toteutettu yli toistakymmentä vuotta vaihtelevilla sisällöillä ja laajuuksilla (Hirschovits-Gerz ym. 2019, 49). Parhailaankin koulutuksia kehitetään eri tahoilla. Kokemusasiantuntijakoulutus ja kokemusasiantuntijana toimiminen muokkaavat yksilöiden suhdetta omiin kokemuksiin sekä identiteettiä suhteessa koettuihin haasteisiin elämässä. Kokemusasiantuntijakoulutus auttaa jäsentämään omakohtaisia kokemuksia siten, että kokemusasiantuntija voi tarjota tietoaan muille. Kokemuksesta rakentuvaa tietoa tarvitaan ammatillisen ja tutkimuksellisen tiedon rinnalla esimerkiksi sosiaali- ja terveystalalan ammattilaisten osaamisen vahvistamiseksi asiakastyössä tai palvelujärjestelmän kehittämiseksi. (Hirschovits-Gerz ym. 2019, 12.) Oma kokemustarina rakentuu suhteessa ympäröivään todellisuuteen ja muiden kokemuksiin siirryttäessä kokemusasiantuntijakoulutuksesta työelämään.

Kokemusasiantuntijakoulutukseen osallistuneet ovat korostaneet omien kokemusten etäännyttämisen ja niiden muiden kanssa jakamisen merkitystä. Kokemusasiantuntijoiden oppimisprosessiin liittyy yksilöllisiä ja yhteisöllisiä prosesseja, joissa etäännytetään omia kokemuksia ja jaetaan niitä toisten

kanssa. Näiden lisäksi oppimisprosessiin liittyy myös kokemusten yhdistäminen olemassa olevaan osaamiseen sekä tulevaisuuteen suuntautuva kehittäminen. (Toikko 2016, 293–294.) Sorosen (2020, 73) mukaan oman kuntoutumisen edistyminen ja tunteiden prosessuaalisten merkitysten läpikäyminen vahvistavat toisiaan ja luovat mahdollisuudet kehittyvälle kokemusasiantuntijuudelle. Myös ammattilaisten erilaisilla käsityksillä ja asenteilla on merkitystä kokemusasiantuntijuuden kehittymiselle (Soronen 2020; Lindström & Rantanen 2021). Ammattilaisten erilaiset käsitykset ja asenteet voivat vaikuttaa siihen, miten kokemusasiantuntijoita arvostetaan ja heidän tarjoamaansa kokemustietoa hyödynnetään työympäristöissä.

Kokemusasiantuntijuuden ja vertaisuuden raja voi olla häilyvä (Rissanen & Puumalainen 2016; Kivistö ym. 2021), ja niihin liittyvät käsitteet sekä määritelmät ovat moninaisia, vaihtelevia ja jopa ristiriitaisia. Kokemusasiantuntijat toimivat palvelujärjestelmässä, jossa omakohtaista kokemusta hyödynnetään koulutuksen avulla paitsi vertaistuen tarjoamisessa, myös palveluiden suunnittelussa, arvioinnissa ja kehittämisessä. Vertaiset toimivat pääasiassa toisten vertaisten kanssa, ja vertaistuen voidaankin määritellä olevan esimerkiksi kokemuksen jakamista vertaisten kesken. Tämä prosessi voi tuottaa tiedollista, emotionaalista tai sosiaalista tukea. (Ilomäki ym. 2018, 47.) Palvelujärjestelmässä kokemusasiantuntijatoiminta taas kohdistuu ammattilaisen työn tukemiseen sekä vertaistuen tarjoamiseen (Matthies 2017, 155). Vertaistuki voi myös lisätä palveluiden käyttäjien voimaantumisen ja toivon tunteita sekä vähentää leimaantumista (Laitila 2019, 19; Mäkelä 2023). Kokemusasiantuntijatoiminnan voidaankin nähdä hyödyttävän asiakkaita, ammattilaisia ja palvelujärjestelmää (Palukka ym. 2019).

Vaikka kokemusasiantuntijat on tunnustettu sosiaali- ja terveystalalan palvelujärjestelmässä tarpeellisina, heillä ei siellä ole virallisesti tunnustettua asemaa (Palukka ym. 2019, 13). Kansalaisjärjestöissä kokemusasiantuntijoita toimii erilaisissa hankkeissa, joissa heidän tehtävänsä, roolinsa, vastuunsa ja asemansa voivat vaihdella (Hietala & Rissanen

2015). Kokemusasiantuntijoiden työtehtävät vaihtelevatkin palkattomasta vapaaehtoisuudesta palkkiopohjaiseen keikkatyöhön tai työsuhteessa suoritettavaan palkkatyöhön (Barker & Maguire 2017). Palkkioiden kautta kokemusasiantuntijatoiminta rinnastetaan palkkatyöhön ja ammatilliseen osaamiseen (Rissanen & Jurvansuu 2019, 3–11). Palvelujärjestelmässä kokemusasiantuntijoiden asema ja toiminnan mahdollisuudet vaikuttavat siihen, miten he pääsevät käyttämään kokemukseen perustuvaa asiantuntijuuttaan erilaisissa tehtävissä (Lindström & Rantanen 2021). Myös käytetyillä termeillä voidaan kuvata palveluiden käyttäjien asemaa palvelujärjestelmässä ja suhteita ammattilaisiin. Näitä termejä voivat olla: ”asiakas”, ”kuluttaja”, ”palvelun käyttäjä” ja ”kokemusasiantuntija”. (McLaughlin 2009.) Kokemusasiantuntijan käsitettä saatetaan myös välttää, jotta ei luoda tarpeettomia hierarkioita eri toimijoiden välille (Jurvansuu & Rissanen 2018). Tilalle onkin pyritty löytämään asiantuntijuutta neutraalimmin kuvaavia käsitteitä (Soronen 2020, 61). Kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten tasavertaisen positoiden rakentuminen voi olla haasteellista heidän toisiinsa nähden erilaisten valtasuhteidensa vuoksi (McLaughlin 2009). Monet työelämää määrittävät rakenteet ja kokemusasiantuntijoista käytetyt käsitteet voivat siten vaikeuttaa kokemusasiantuntijuuden täysimääräistä tunnustamista ja hyödyntämistä palvelujärjestelmässä.

Palveluiden käyttäjien osallistuminen palveluiden tuottamiseen edellyttää ammatillisuutta ja sitoutumista työnantajaorganisaation eettisiin periaatteisiin, legitimitettiin ja auktoriteettiin (Lakeman ym. 2007). Tämä voi merkitä sellaisia rooleja, joissa on vain rajalliset mahdollisuudet muuttaa käytäntöjä tai tuoda esille kriittisiä näkökulmia. Osallistuminen palveluiden yhteistuotantoon on tehnyt välttämättömäksi pyrkimyksen ammatillistua ympäristöissä, joissa perinteisesti ammattiryhmät ovat olleet päätöksentekijöitä. Tällöin oman aseman varmistamiseksi on valittava aktiivinen yhteistyö ja työsuhte ammattilaisten kanssa, mikä saattaa tehdä palvelukäyttäjien kriittisten näkökulmien esittämisen vaikeaksi. (Jones & Pietilä 2020.)

Lisäksi kokemusasiantuntijoiden kaksoisrooli asiakkaina ja palveluiden käyttäjinä sekä omaehtoisina toimijoina (Palukka ym. 2019) voi vaikeuttaa heidän asemansa ja tehtäviensä määrittelyä palvelujärjestelmässä. Tällöin voi olla vaarana, että kokemusasiantuntijat muuttuvat työelämässä marioneteiksi, jotka edustavat asiakasnäkökulmaa vain näennäisesti (ks. esim. Palukka ym. 2019).

Kokemusasiantuntijat voivat toimia sosiaalialan ammattilaisten työpareina erilaisissa tehtävissä (Lindström & Rantanen 2021). Näissä yhteistyösuhteissa korostuu avoin asiantuntijuus, jolloin sosiaalityön asiantuntijuuden määrittelijöinä toimivat erilaiset kontekstit, toiminta- ja neuvotteluyhteydet (Karvinen-Niinikoski 2005, 18). On kuitenkin huomioitava, että myös ammattilaisilla voi olla omakohtaisia kokemuksia (McLaughlin 2020; Regler 2023). Myös ammattilaiset ovat saattaneet käyttää erilaisia palveluita, ja heilläkin voi olla omakohtaisia toipumiskokemuksia. Kokemuksesta rakentuva asiantuntijuus ei siten välttämättä rajoitu vain sellaisille henkilöille, jotka perinteisesti määrittelemme kokemusasiantuntijoiksi.

Kaiken kaikkiaan kokemusasiantuntijuus on moninainen ja dynaaminen ilmiö, joka haastaa perinteiset käsitykset asiantuntijudesta ja ammattilaisuudesta sosiaali- ja terveysalalla. Kokemusasiantuntijoiden asema palvelujärjestelmässä on monimutkainen ja usein jännitteinen. Koulutuksen ja ammatillistumisen kautta kokemusasiantuntijat voivat tuoda arvokasta näkökulmaa palveluiden kehittämiseen, mutta heidän asemansa vakiinnuttaminen vaatii edelleen työtä, erityisesti valtasuhteiden tasapainottamista ja käsitteellisten raja-aitojen purkamista. Kokemusasiantuntijoiden tunnustaminen ja täysimääräinen hyödyntäminen palvelujärjestelmässä edellyttää, että heidän roolinsa ja tehtävänsä määritellään selkeästi mutta samalla joustavasti, jotta heidän asiantuntijuutensa pääsee oikeuksiinsa.

Menetelmät, aineisto ja tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuksessa kysytään: *Miten rikos- ja päihdetaustaiset kokemusasiantuntijat*

reflektivat kokemusasiantuntijuuttaan sekä suhdettaan asiakkaisiin ja ammattilaisiin? Tutkimuksen tavoitteena on ymmärtää, millaisia merkityksiä rikos- ja päihdetaustaiset henkilöt antavat toiminnalleen kokemusasiantuntijoina sosiaalialan tehtävissä.

Sosiaalisen konstruktionismin määritelmään sisältyy sekä yksilön subjektiivinen kokemusmaailma että yhteiskunnan objektiivinen todellisuus, jotka ovat dialektisessa suhteessa toisiinsa (Berger & Luckmann 1966). Tutkimuksessamme tieto ymmärretään erilaisissa sosiaalisissa prosesseissa syntyneeksi ja toimintaan liittyväksi. Tutkimuksessa kokemusasiantuntijoiden päiväkirjajakirjoitukset liittyvät tiettyyn ajanjaksoon ja tiettyihin paikkoihin. Tarkastelemme kokemusasiantuntijoiden päiväkirjoista heidän tapojaan selittää ja kuvata omaa ja toisten toimintaa työssä (ks. Peräkylä & Gronow 2017). Kanssatutkimus pohjautuu tutkimusta tuottavien ihmisten elämäkokemukseen (Hoppania & Venäläinen 2023, 33), ja tutkimuksessa heihin suhtaudutaan tasavertaisina tutkimuskumppaneina (Kulmala ym. 2023, 11; Kulmala ym. 2024).

Tutkimusryhmässämme vallan dynamiikkaa pyrittiin hallitsemaan siten, että kokemusasiantuntija-kanssatutkijoille tarjottiin mahdollisuus osallistua tutkimuksen eri vaiheisiin. Koulutuksiin osallistuminen oli edellytys kanssatutkijana toimimiselle. Kanssatutkijoina toimineet kokemusasiantuntijat vastasivat päiväkirjojen kirjoittamisesta. Päiväkirja-aineiston analysoimiseen osallistuivat kaikki vähintään kommentoimalla toisten tekemää analyysiä. Kaikilla oli mahdollisuus kirjoittaa tutkimusartikkelia, mutta kukaan kanssatutkijoista ei osallistunut kirjoittamiseen.

Päiväkirjan kirjoittajat (N = 4) toimivat kokemusasiantuntijoina kansalaisjärjestöissä naistyössä, nuorisotyössä ja asunnottomuustyössä. Kirjoittajien keski-ikä oli 35,5 vuotta. Kokemusasiantuntijoina he olivat toimineet 1–2 vuotta. Yhdellä tutkimukseen osallistuneella oli suoritettuna toisen asteen tutkinto, kolme suoritti parhaillaan sosiaalialan toisen asteen opintoja tai erikoisammattitutkintoa. Kaikki kokemusasiantuntijat olivat suorittaneet rikos- ja päihdetaustaisille henkilöille

suunnatun pitkäkestoisen kokemusasiantuntijakoulutuksen, johon sisältyi kolme kuukautta teoriaopintoja ja kolme kuukautta työharjoittelua.

Kanssatutkijoina toimineilla kokemusasiantuntijoilla oli aikaisempaa työkokemusta palvelu-, ravintola- tai rakennusalalta. Heistä yhdellä oli työkokemusta myös kuntouttavasta työtoiminnasta. Kolmella edellisistä työsuhteista oli kulunut aikaa seitsemästä kolmeentoista vuotta. Yhdellä ei ollut lainkaan aikaisempaa työkokemusta. Kaikki olivat työllistyneet kokemusasiantuntijakoulutuksen käytyään joko hankkeisiin tai sellaisiin työtehtäviin, joissa kokemusasiantuntijuus liittyi keskeisesti työn perustehtäviin. Kaikilla kokemusasiantuntijoilla oli päihdetaustaa ja kolmella myös rikostaustaa. Kokemusasiantuntijoiden toipumisesta ja rikkollisuudesta irrottautumisesta oli kulunut aikaa enemmän kuin kaksi vuotta.

Päiväkirja-aineistoa kirjoitettiin kuukauden ajan vuoden 2022 lopussa. Aineisto koostui neljästä päiväkirjasta, joiden keskimääräinen laajuus oli 20,5 sivua. Yhteensä aineistoa oli 62 sivua (fonttikoko 12 ja riviväli 1). Kokemustutkimuksen autoetnografisena aineistona voi käyttää päiväkirjamerkintöjä (Hyväri & Rissanen 2015). Päiväkirjat tutkimusaineistona soveltuvat henkilön elämänvaiheen kuvaamiseen, ja niiden kautta on mahdollista lähestyä yksilön elämää laajempaa yhteisöllisesti rakentunutta merkitysmaailmaa (Hyväri & Rissanen 2015). Päiväkirjan kirjoittajia ohjeistettiin reflektomaan päiväkirjoihin työhönsä liittyviä ajatuksiaan, kuten suhdettaan asiakkaisiin ja ammattilaisiin. Kokemusasiantuntijat eivät pelkästään dokumentoineet työelämään liittyviä ajatuksiaan, vaan päiväkirja tarjosi mahdollisuuden itsereflektioon, omien tunteiden ymmärtämiseen ja oman kokemusasiantuntijaksi kasvun tarkastelemiseen.

Kanssatutkija-kokemusasiantuntijoille järjestettiin koulutusta tutkimusmenetelmistä, tieteellisestä kirjoittamisesta, sisällönanalyysistä ja tutkimusetiikasta. Kanssatutkijoille järjestetty analyysityöpaja toimi osana aineistoon perehtymisvaihetta, jossa osallistujat tutustuivat aineiston sisältöön. Analyysityöpajassa kokemusasiantuntijoita

perehdytettiin myös aineiston analysointiin. Kukin sai mahdollisuuden teemoitella aineistoa ja kommentoida myös toisten tekemiä analyysejä. Osa kanssatutkijoina toimivista kokemusasiantuntijoista tuotti alustavia kirjallisia pohdintoja ja analyysejä omista aineistoistaan. Muilta osin vastuulliset tutkijat vastasivat analyysin tekemisestä. Kaikki osallistujat tarkastivat lopullisen tutkimusartikkelin analyysin, ja vielä tässä vaiheessa tehtiin pieniä muutoksia.

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi toteutettiin soveltaen Tuomen ja Sarajärven (2018, 143) kuvaamaa aineistolähtöisen sisällönanalyysin menetelmää. Aineiston pelkistäminen aloitettiin lukemalla aineisto huolellisesti läpi, ja tunnistamalla tutkimuskysymyksen kannalta keskeiset pääteemat: 'kokemusasiantuntija työssä,' 'kokemusasiantuntijoiden suhteet asiakkaisiin,' sekä 'kokemusasiantuntijoiden suhteet työpareihin ja ammattilaisiin.' Seuraavaksi aineisto ryhmiteltiin siten, että pääteemoja kuvaavista lauseista tai lauseiden osista muodostettiin alateemoja. Aineiston analyysissä keskeistä oli päiväkirjojen kirjoittajien oman kielen ja tulkintojen säilyttäminen mahdollisimman aitona. Tämän vuoksi analyysissä ei edetty abstrahointiin, jotta päiväkirja-aineiston autenttisuus säilyisi. Pää- ja alateemat on esitetty taulukossa 1.

Tutkimusetiikka on jatkuva prosessi, joka tulee ottaa huomioon tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Tämä on ollut erityisen

tärkeää, kun mukana on ollut kanssatutkijoita, joilla ei ole aiempaa kokemusta tutkimuksen tekemisestä. Kanssatutkijat ovat aiemmin suorittaneet organisaatiomme kokemusasiantuntijakoulutuksen, jossa toinen tutkijoista oli toiminut kouluttajana. Intensiivinen koulutus ja työhönvalmennus ovat mahdollistaneet vahvan luottamuksen muodostumisen tutkimukseen osallistuvien kokemusasiantuntijoiden kanssa. Toisaalta tämä kaksoisrooli on edellyttänyt tutkijoilta vastuullisuutta ja jatkuvaa eettistä itsereflektiota omista käsityksistä koko tutkimusprosessin ajan.

Pääkaupunkiseudun ammattikorkeakoulujen ihmistieteiden eettisen toimikunnan mukaan tutkimukseemme ei liittynyt tekijöitä, jotka olisivat edellyttäneet eettistä ennakoarviointia. Kolme kansalaisjärjestöä neljästä myönsi tutkimusluvan. Mahdollisuus osallistumiseen tarjottiin kaikille näiden organisaatioiden kokemusasiantuntijoille ja mukaan ilmoitautui aluksi viisi henkilöä. Tutkimukseen osallistui lopulta neljä henkilöä. Tutkimukseen osallistuminen perustui vapaaehtoisuuteen sekä henkilöiden antamaan suulliseen ja kirjalliseen suostumukseen. Tutkimukseen osallistuvilla oli mahdollisuus perua suostumuksensa tutkimukseen osallistuminen missä tahansa tutkimuksen vaiheessa.

Koko tutkimusprosessin ajan päiväkirja-aineiston käsittelyssä otettiin huolellisesti huomioon kirjoittajien anonymiteetti ja

Taulukko 1. Pääteemat ja alateemat.

Pääteemat	Kokemusasiantuntijat työssä	Kokemusasiantuntijoiden suhteet asiakkaisiin	Kokemusasiantuntijoiden suhteet työpareihin ja ammattilaisiin
Alateemat	<ul style="list-style-type: none"> työn kutsumuksena ihmiset työn henkilökohtaisuus tasapainoilua aitouden ja hyväksynnän tavoittelun välillä menneisyydestä rakentuneen omanarvon tunnistamista omien lähtökohtien ja rajojen tunnistamista menneisyys kokemusasiantuntijuuden voimavarana ja tulevaisuuden taakkana 	<ul style="list-style-type: none"> asiakkaiden rinnalla kuljijoita asiakkaiden turvahenkilöitä asiakkaiden ja ammattilaisten välisten suhteiden sillanrakentajia asiakkaiden pelien tunnistajia asiakkaat oman kuntoutumisen ja yhteiskunnallisten ilmiöiden peleinä 	<ul style="list-style-type: none"> yhteistyö ja jaetut henkilökohtaiset kokemukset ammattilaisiin liittyneiden ennakkoluulojen murtajina arvostetut ja läheiset työparit vastavuoroisen oppimisen ja kokemusasiantuntijaksi kasvamisen tukena kokemusasiantuntijoiden ja ammattilaisten suhteiden jännitteet: <ul style="list-style-type: none"> työn henkinen kuormitus koettu eriarvoisuus mielipiteiden pyytäminen kokemus rajoitetusta osallistumisesta kriittiset tulkinnat ammattilaisten käyttämästä kielestä: todellisuutta kaunisteleva puhe, epäkunnioittava puhe asiakkaista

luottamuksellisuus, mikä oli edellytyksenä itsensä ilmaisemiselle vapaasti ja avoimesti päiväkirjoissa sekä mahdollisia seuraamuksia pelkäämättä. Raportoinnissa kiinnitettiin erityistä huomiota anonymiteettiin: tulokset raportoitiin siten, ettei päiväkirjankirjoittajia tai työpaikkoja pysty tunnistamaan. Tutkimus on toteutettu noudattaen tutkimuseettisen neuvottelukunnan määrittelemää hyvää tieteellistä käytäntöä (TENK 2023).

Tulokset

Kokemusasiantuntijoina työssä

*Työn kutsumuksena ihmiset ja työn henki-
lökohtaisuus.* Kokemusasiantuntijoille merkityksellisintä työssään ovat ne ihmiset, joita he pyrkivät auttamaan. Työssä kohdattuja vaikeita elämäntilanteita läpikäyviä ihmisiä kuvattiin päiväkirjoissa itselle voimaa antavina ja työhön motivoivina. Päiväkirjoista rakentui kuva kokemusasiantuntijoista, jotka tunnistavat työssään mahdollisuuksiaan muuttaa yhteiskuntaa paremmaksi sekä edistävät ymmärrystä ja empatiaa niitä ihmisiä kohtaan, jotka ovat kokeneet elämässään erilaisia vastoinkäymisiä ja haasteita.

Kokemusasiantuntijoille työ on henkilökohtaisempaa kuin ammattilaisille. Kokemusasiantuntijoiden ammattilaisiin nähden emotionaalisesti intensiivisempi ja vertaisuudesta rakentuva työskentely vaikeuttaa työn rajaamista. Työhön liittyvät myös kokemusasiantuntijoiden omat kokemukset ja henkilökohtaiset tunnereaktiot. Lisäksi se, että kokemusasiantuntijat kohtasivat työssään itselleen tuttuja ihmisiä asiakkainaan, lisäsi työn emotionaalista kuormitusta ja monimutkaisuutta. Näissä tilanteissa kokemusasiantuntijat tunnistivat, miten henkilökohtaisten ja kokemusasiantuntijana työssä toimimisen suhteiden väliset rajat voivat hämärtyä, ja nämä tilanteet haastoivat heitä ylläpitämään työhönsä liittyviä rooleja.

Hyväksynnän tavoittelua ja menneisyyden kautta rakentuneen omanarvon tunnustamista. Päiväkirjoista rakentui kuva, että osa kokemusasiantuntijoista oli työssään kokenut alkuun jonkinlaista epäselvyyttä siitä, miten he määrittyivät organisaation

jäseninä työyhteisössä, joissa enemmistö oli ammattilaisia. Kokemusasiantuntijat saattoivat kokea epävarmuutta asemastaan koulutettujen ammattilaisten keskuudessa. Kokemusasiantuntijat pohtivat päiväkirjoissaan, miten ammatillisessa yhteisössä arvostetuksi ja hyväksytyksi jäseneksi pyrkiminen saattaa vielä toisinaankin johtaa tilanteisiin, joissa he joutuvat tasapainoilemaan oman aitouden ja hyväksynnän tavoittelun välillä. Kuitenkin kokemusasiantuntijat tunnistivat itsessään nämä ominaisuudet ja pyrkivät kriittisesti tarkastelemaan omia motiivejaan ja käyttäytymistään. Kokemusasiantuntijoiden päiväkirjoissa korostui oman itsensä hyväksymisen opettelu ja oivallus siitä, että kokee itsensä riittäväksi. Nämä olivat merkittäviä huomioita heidän itsekäsityksensä kehittämisessä.

Työssä kokemusasiantuntijoille rakentui itsestä myötätuntoisempi käsitys, ja aiemmat omaan menneisyyteen liittyvät häpeän kokemukset vähenivät. Oma identiteetti ja itsetunto vahvistuivat, kun työssä opittiin tunnistamaan oma arvo organisaatiossa ja ymmärtämään, että oman menneisyyden kautta rakentunut identiteetti ja ainutlaatuisen osaaminen ovat tärkeitä organisaatiolle.

Omien lähtökohtien ja rajojen tunnustamista. Päiväkirjoissa rehellisyys ja uskallus toimia ilman rikos- ja päihdemaailman rooleja koettiin ihmisyyteen kasvamisen näkökulmasta merkityksellisenä. Työssään kokemusasiantuntijat oppivat kohtaamaan sellaisia asioita, joita he eivät olleet vielä kohdanneet aiemmin ilman päihteitä. Tällaisia tilanteita olivat esimerkiksi erilaisten konfliktitilanteiden kohtaaminen ja käsittely. Kokemusasiantuntijat pohtivat oman toimintansa seurauksia ja arvioivat myös omien selviytymistarinoitensa vastuullista käyttämistä sekä niiden merkitystä etenkin nuorten parissa tehtävässä työssä.

Vaikka työhön liittyvä omanarvontunne ja itsekäsitys vahvistuivat työssä, ymmärrys omista lähtökohdista ja tarpeista säilyivät. Tarve omasta toipumisesta huolehtimiseen on edelleen läsnä, vaikka toimitaan kokemusasiantuntijoina työelämässä. Oma hyvinvointi ja työstä palautuminen ymmärretään tärkeinä asioina. Kokemusasiantuntijat

tunnistivat, että kokemusasiantuntijoiden työstä palautuminen on kuormittavampaa kuin ammattilaisilla. Toisin kuin ammattilaisilla, kokemusasiantuntijoilla on työssään vahvasti mukana myös omat kokemukset ja niihin liittyvät tunnesiteet.

Oma menneisyys kokemusasiantuntijoiden voimavarana ja tulevaisuuden ammattilaisten taakkana. Kokemusasiantuntijoiden käsitys erilaisista asiakkaiden tilanteista ja yhteiskunnallisista ilmiöistä rakentuu vahvasti asiakkaiden kokemuksiin ja omien aiempien kokemusten kautta. Kokemusasiantuntijat tunnistavat tekemänsä työn yhteiskunnallisen merkityksen auttaessaan naisvankeja, asunnottomia tai rikoksilla ja päihteillä oireilevia nuoria. Työssään he edistävät ja puolustavat eri tavoin näiden ihmisten ihmisarvoa ja asemaa.

Kokemusasiantuntijoiden oma menneisyys tuli esille päiväkirjoissa eri tavoin. Koettu kiitollisuus liittyi nykyhetkeen, jossa on saavutettu päihteetön ja rikokseton elämäntapa sekä päästy työtehtäviin, joissa omaa menneisyyttä on mahdollista hyödyntää ihmisten auttamiseen liittyvissä tehtävissä. Toisaalta päiväkirjoissa pohdittiin myös oman menneisyyden käsittelemiseen liittyviä seurauksia.

Haluanko identifioitua vankilataustallani – jos joskus haluankin toimia ammattilaisena? En suostu siihen, että mut imetään loppuun tän kokemusasiantuntijuuden kautta.

Kokemusasiantuntijan reflektointi heijastaa monimutkaista suhdetta oman menneisyyden ja mahdollisen tulevan ammatillisen identiteetin välillä. Kokemusasiantuntija tunnistaa, miten kokemuksesta rakentuva asiantuntijuus ei oman ammatillisen identiteetin näkökulmasta välttämättä ole hallitseva osa omaa ammatillista tulevaisuutta. Samalla tiedostetaan, miten vielä ammattilaisenaikin voi kohdata erilaisia ennakkoluuloja, mikäli on ammattilainen, jolla on vankilataustaa.

Päiväkirjoissa tuotiin esille, miten oman menneisyyden käsittely työssä on kokemusasiantuntijoille myös terapeutista ja miten

se mahdollistaa oman itsen ja oman menneisyyden asioiden uudenlaista ymmärtämistä. Toisaalta päiväkirjoissa tuotiin esille, miten omien kokemusten käsitteleminen julkisesti koetaan henkisesti kuormittavana omien traumojen vuoksi. Myös lapsuuden tapahtumien julkisen käsittelyn koetaan altistavan omien vanhempien toiminnan arvostelulle, mikä koetaan henkisesti kuormittavana.

Kokemusasiantuntijoiden suhteet asiakkaisiin

Asiakkaiden rinnalla kulkijoita, turvahenkilöitä, sillanrakentajia ja pelien tunnustajia. Päiväkirjoissaan kokemusasiantuntijat käyttävät työssään auttamistaan ihmisistä ilmaisuja nuoret, naiset, kävijät, ”vertsit” eli vertaiset ja harvemmin ilmaisua asiakkaat. Tämä merkitsee tasa-arvoista ja samanarvoista suhdetta kokemusasiantuntijoiden ja heidän työssään kohtaamien ihmisten välillä. Etenkin vertaissuhde merkitsee samankaltaisen aseman, tilanteen tai taustojen jakamista.

Kokemusasiantuntijat kuvasivat olevansa asiakkailleen *rinnalla kulkijoita ja turvahenkilöitä*. Päiväkirjoissa kokemusasiantuntijat toimivat myös asiakkaiden ja ammattilaisten keskinäisen suhteen sekä luottamuksen välisinä *sillanrakentajina*. Heidän kokemuksensa ja ymmärryksensä auttavat luomaan yhteyden asiakkaiden ja ammattilaisten välille sekä vahvistamaan heidän keskinäistä luottamustansa. Kokemusasiantuntijat pystyvät sanoittamaan ammattilaisille arvokasta tietoa siitä, millaista on asiakkaan näkökulmasta käydä läpi erilaisia haasteita ja prosesseja.

Päiväkirjoista rakentui kuvaus kokemusasiantuntijoista, jotka ovat vahvimmillaan vuorovaikutuksessa asiakkaiden kanssa. He saavat asiakkaisiin suoran yhteyden ja pääsevät avoimeen dialogiin heidän kanssaan. Tämä merkitsee esimerkiksi mahdollisuutta käydä avointa keskustelua päihteiden käytämisestä. Päiväkirjoissa kuvattiin myös, miten kokemusasiantuntijat tunnistavat asiakkaiden käyttämiä strategioita erilaisina ”peleinä”, joita he voivat käyttää kohdatessaan eri ammattilaisia.

Asiakkaat kokemusasiantuntijoiden kuntoutumisen ja yhteiskunnallisten ilmiöiden peileinä. Kokemusasiantuntijoiden kiihollisuus omasta kuntoutumisesta ja nykyisestä elämäntilanteesta tuli esille tilanteissa, joissa he kohtasivat vielä vaikeuksien kanssa kamppailevia ihmisiä. Empatian ja nöyryyden lisäksi päiväkirjoista tuli esille kokemusasiantuntijan ymmärrys siitä, miten eri yksilöiden elämä itsessään voi olla arvaamatonta monine haasteineen, ja lopulta vaikeuksiin päätyminen voi olla todella pienestä kiinni. Kokemusasiantuntijoiden päiväkirjoissa kuvattiin erilaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä, mikä osoittaa kokemusasiantuntijoiden kykyä tarkastella työssään kohdattujen ihmisten tilanteita laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa.

Tää meidän järjestelmä pahoinpitelee huostaanotettuja... Kun ne tulee meille, niillä on naaman edestä jo suljettu ihan helvetin monta ovea. Meitä ei kasvatettu pärjäämään yhteiskunnassa. Meidät kasvatettiin niin että yhteiskunta on meitä vastaan, eikä kukaan oikeesti meistä välitä. Lopputuloksena hoitamattomista haavoista meillä on asumisyksiköitä ja matalankynnyksen palveluita... Mä katon päivittäin hoitamattomia päihde- ja mielenterveysongelmia, asunnottomuutta, köyhyyttä, väkivaltaa ja sen lieveilmiöitä. Siitä koostuu mun todellisuus. Mä oon tosi tosi siunattu, sillä mä oon päässyt pois siitä mitä meidän jokainen kävijä elää, joka ikinen päivä.

Päiväkirjasta nousi esiin kokemusasiantuntijan kritiikki järjestelmää kohtaan, joka ei tarjonnut riittävää tukea huostaanotetuille. Samalla tuli näkyväksi, kuinka kokemusasiantuntijan omasta menneisyydestä kumpuava empatia ja ymmärrys auttavat häntä ymmärtämään asiakkaiden tilannetta syvällisemmin. Oman elämän tarkastelu suhteessa työssä kohdattuihin vaikeisiin tilanteisiin paljastaa, miten kokemusasiantuntijan työ on tunnetasolla kytköksissä paitsi omaan menneisyyteen, myös nykyhetkeen.

Kokemusasiantuntijoiden suhteet työpareihin ja ammattilaisiin

Yhteistyö ja jaetut henkilökohtaiset kokemukset ammattilaisiin liittyneiden ennakkoluulojen murtajina. Kokemusasiantuntijoiden suhteet ammattilaisiin kehittyivät vuorovaikutuksen ja yhteistyön myötä, mikä puolestaan auttoi kokemusasiantuntijoita muokkaamaan aiempia ennakkoluulojaan ammattilaisia kohtaan myönteisempään suuntaan. Rikos- ja päihdetaustaiset kokemusasiantuntijat reflektoivat päiväkirjoissaan suhtautumisensa poliiseihin ja sosiaaliviranomaisiin muuttuneen myönteisemmäksi yhteistyön myötä. Myös ihmiseltä ihmiselle toteutunut vuorovaikutus edesauttoi rakentamaan luottamuksellista suhdetta ammattilaisiin. Päiväkirjoissa kuvattiin, miten myös ammattilaiset kertoivat kokemusasiantuntijoille henkilökohtaisia vaikeuksiaan.

Kokemusasiantuntijat reflektoivat päiväkirjoissaan kokemuksiaan, joista tuli esille ammattilaisten arvostus heidän osaamistaan kohtaan. Samoin he reflektoivat kokemuksiaan ammattilaisten kanssa tehtävän yhteistyön toimivuudesta ja siitä, että myös monet yhteistyötahot ottivat kokemusasiantuntijat hyvin ja arvostavasti vastaan.

Kokemusasiantuntijoiden kokemuksia eriarvoisuudesta suhteessa ammattilaisiin ja kriittisiä tulkintoja ammattilaisten puhetoivoista. Päiväkirjoissa kuvailtiin koetua eriarvoisuutta suhteessa ammattilaisiin. Tähän kokemukseen vaikutti ammattilaisiin verrattuna tunnepitoisempi työskentely asiakkaiden kanssa toteutuneissa vuorovaikutustilanteissa, joissa kokemusasiantuntijat ja asiakkaat jakoivat kokemuksiaan. Näissä tilanteissa kokemusasiantuntijat kokevat antavansa itsestään enemmän kuin ammattilaiset, joilla on tilanteissa etäisempi suhde asiakkaisiin.

Kokemusasiantuntijat kohtasivat työssään myös tilanteita, joissa heidän toimintaansa kohdistui epärealistisia odotuksia. Nämä odotukset saattoivat liittyä vaikeisiin asiakastilanteisiin. Kuitenkin päiväkirjoista rakentui kuva kokemusasiantuntijoista, joilla on realistisia ja inhimillisiä käsityksiä omista mahdollisuuksistaan toimia työssään.

Päiväkirjareflektoinneissa oli myös kuvauksia erilaista tilanteista, joissa kokemusasiantuntijat kokivat ammattilaisten painostaneen heitä sellaisiin työtehtäviin, joissa omaa kokemustaan olisi täytynyt käyttää julkisesti. Kieltäytyminen näistä tehtävistä koettiin vaikeaksi.

Kokemusasiantuntijoilta pyydettiin mielipiteitä erilaisiin asioihin, mutta heille ei tarjoutunut osallistumisen mahdollisuuksia. Nämä tilanteet ei välttämättä liittyneet ammattilaisten pyrkimykseen rajoittaa kokemusasiantuntijoiden toimintaa, koska työssä voi olla sellaisia tilanteita, joissa kollegoilta pyydetään ainoastaan näkemyksiä eri asioihin.

Päiväkirjoissa kuvattiin, miten ammatillaiset kiinnittivät paljon huomiota siihen, miltä erilaiset ratkaisut näyttivät toiminnan ulkopuolelta tarkasteltuna. Myös erilaisten haasteellisten asioiden käsittelemisen välttelyä tunnistettiin ammattilaisten puheissa. Päiväkirjoissa kuvailtiin koettua epäasiallista puhetta, jota tuottivat sidosryhmissä toimivat työntekijät asiakkaistaan. Kokemusasiantuntijoiden kyky tunnistaa ja analysoida ammattilaisten kielenkäyttöä ja asenteita heijasti heidän kykyään kriittiseen ajatteluun ja reflektioon. Samalla nämä havainnot heijastivat kokemusasiantuntijoiden herkkyyttä ja empatiaa asiakkaiden tarpeita kohtaan sekä syvää ymmärrystä siitä, miten ammattilaisen käyttämä kieli ja asenteet vaikuttavat asiakkaiden kokemuksiin ja kuntoutumiseen.

Arvostetut ja läheiset työparit vastavuoroisen oppimisen ja kokemusasiantuntijaksi kasvamisen tukena. Päiväkirjoissa pohdittiin omia työpareja ja heidän merkitystään. Kokemusasiantuntijoiden työpareina toimi sekä kokemusasiantuntijoita että ammattilaisia. Monissa kirjoituksissa työpareja kuvattiin järjen ääneksi, tueksi ja turvaksi. Heidän läsnäolonsa ja tukensa koetaan tärkeänä työssä ja omassa kokemusasiantuntijaksi kasvussa. Työpareja myös arvostetaan ja heidät koetaan läheisiksi.

Arvostan tätä ihmisenä ja työntekijänä, ja ollaan aika läheisiä. Ehkä siksi uskalletaan tarvittaessa myös vähän ottaa yhteenkin, ja ne siis on pieniä asioita eikä mitään riitoja. Meillä on ollut tosi

hyviä keskusteluja yhteiskunnallisista asioista, ja hänen asenne on ihana. Ollaan opittu paljon puolin ja toisin, ja tuntuu hyvältä kuulla ja huomata se et hän todella arvostaa mun tietoa ja osaamista. Tää on ollut tosi opettavainen ja vuorovaikutteinen ihmissuhde mulle ammatillisesti.

Päiväkirjasta rakentuu positiivinen kuvaus kokemusasiantuntijan suhteesta ammattilaisena toimivaan työpariin sekä ammatillisesti että henkilökohtaisesti. Ammatillainen oli ollut kokemusasiantuntijan tukena ja ymmärtänyt häntä. Myös työparina toimivien keskinäiset keskustelut olivat tarjonneet oppimisen mahdollisuuksia puolin ja toisin sekä muodostanut läheisen suhteen rakentumisen työparin välille. Näiden keskusteluiden ja työhön liittyvien pohdintojen kautta rakentui vahva henkilökohtainen ja ammatillista toimijuutta vahvistava side työpareina toimivien henkilöiden välille, joka tuki myös kasvua kokemusasiantuntijaksi.

Pohdinta

Halusimme selvittää, miten rikos- ja päihde-taustaiset kokemusasiantuntijat reflektoivat kokemusasiantuntijuuttaan sekä suhdettaan asiakkaisiin ja ammattilaisiin. Kokemusasiantuntijana toimiminen oli osa kuntoutumista ja yhteiskuntaan palaamista, jossa tuli mahdolliseksi hyväksytyksi tuleminen kokemukset työyhteisön jäsenenä. Työ kokemusasiantuntijana tarjosi mahdollisuuksia oppia toimimaan päihteitä ja rikoksetta sekä opettelemaan työelämässä tarvittavia taitoja. Asiakkaiden auttaminen ja heidän tilanteidensa edistymisen koettiin tärkeimpänä syynä toimia kokemusasiantuntijana eli työn kutsumuksena. Yhtäältä haasteellisissa tilanteissa elävien vertaisten kanssa työskentely tarjosi kokemusasiantuntijoille peilejä, joiden kautta kasvoi kiitollisuus omista vaikeuksista selviytymisestä. Tässä tutkimuksessa korostui työparien läheinen ja vastavuoroinen suhde, joka oli keskeinen tekijä kokemusasiantuntijaksi kasvamisessa. Työparit tarjosivat tukea, ymmärrystä ja oppimismahdollisuuksia, jotka vahvistivat kokemusasiantuntijoiden

ammattillista toimijuutta työympäristössä.

Tutkimuksen tulokset vahvistavat ja täydentävät aiempia tutkimuksia. Kokemusasiantuntijat asemoivat itsensä osaksi kansalaisjärjestöjen työyhteisöjä, joissa he kokivat itsensä enimmäkseen ammattilaisten hyväksymiksi ja arvostetuiksi kokemuksesta rakentuneen asiantuntijuutensa vuoksi. Myös Jurvasuun ja Rissanen (2018) tutkimuksessa kokemusasiantuntijatoiminta painottui kolmannelle sektorille, jossa se yhdistyi työntekijöiden ammatilliseen osaamiseen ja osaksi palvelutuotantoa. Kokemusasiantuntijoiden työn kutsumuksena olivat ihmiset ja omien kokemusten kautta henkilökohtaisuus määrittä työnlähtökohtia. Suhteet asiakkaisiin rakentuivat vertaisuudesta, joka tarjosi peilejä kokemusasiantuntijoiden oman kuntoutumisen reflektointiin. Myös aikaisemmissa tutkimuksissa vertaisuuden molemminpuolisuus kuntoutuksen näkökulmasta on tuotu esille (ks. esim. Rissanen & Puumalainen 2016; Lindström ym., 2024). Rikos- ja päihdetaustaa omaavien kokemusasiantuntijoiden omat ennakkoluulot eri ammattilaisia ja viranomaisia kohtaan hälvänevät yhteistyössä, ja samalla he rakensivat luottamuksellista suhdetta asiakkaiden ja ammattilaisten välille (ks. Lindström & Toikko 2021).

Kokemusasiantuntijoiden päiväkirjoista tuli esille, miten rehellisyys ja uskallus toimia ilman rikos- ja päihdemaailman rooleja koettiin tärkeinä asioina niin ihmisenä kuin kokemusasiantuntijana kasvun näkökulmasta. Työssään kokemusasiantuntijat oppivat kohtaamaan itselleen uusia tilanteita ilman päihteitä. He analysoivat selviytymistarinoidensa vastuullista käyttöä ja sen vaikutuksia asiakkaisiin. Kokemusasiantuntijana toimiminen tuki rikostaustaisten rikollisuudesta irrottautumisen prosessia ja rikoksetoman identiteetin omaksumista (ks. Lindström ym. 2024).

Omien kokemusten käsittely työssä oli kokemusasiantuntijoille sekä terapeuttista että henkisesti kuormittavaa. Emotionaalisesti intensiivinen vuorovaikutus kokemusasiantuntijoiden ja asiakkaiden välillä vaikutti siihen, että kokemusasiantuntijat kokivat asiakastyössä olevansa ammattilaisiin nähden eriarvoisessa asemassa. Omien kokemusten

käsittelyn koettiin tuovan työhön suuremman henkisen kuormituksen suhteessa ammattilaisten lähestymistapaan. Vertaisten ja kokemusasiantuntijoiden hyvinvoinnin tukemiseen on syytä kiinnittää huomiota ja tukea heidän työssäjaksamistaan (Jurvasuu & Rissanen 2018).

Kokemusasiantuntijat tunnistivat työssään myös tilanteita, joissa he tavoittelivat ammattilaisten hyväksyntää. Myös tämä haastoi kokemusasiantuntijoiden kykyä rajata työtehtäviään ja säädellä työnsä kuormittavuutta. Tutkimuksessa ammattilaisten avoimuus teki heistä inhimillisempiä ja muutti kokemusasiantuntijoiden aiempia käsityksiä heistä myönteisemmiksi. Kuitenkin tutkimustulokset herättävät myös kysymyksiä siitä, merkitseekö kokemusasiantuntijoiden henkilökohtaisten kokemusten pohjalta rakentuva asiantuntijuus sitä, että myös työntekijät jakavat heille omia henkilökohtaisia haasteitaan. Tämä voi entisestään kuormittaa kokemusasiantuntijoita, mikäli he toimivat työssään myös kollegoidensa tukena vaikeissa elämäntilanteissa. Kokemusasiantuntijoiden työssäjaksamisen näkökulmasta oman rajanvedon opettelu, työnohjaus ja riittävät tuki ovat tärkeitä (Rissanen & Puumalainen 2016, 55; Mäntylä 2023). Myös ammattilaiset tarvitsevat lisää osaamista työskentelyyn kokemusasiantuntijoiden kanssa.

Tässä tutkimuksessa kokemusasiantuntijuus oli osalle eräänlainen välivaihe (ks. Rissanen 2015) ennen siirtymää sosiaalialan ammattilaisiksi. Kokemusasiantuntijoiden siirtyminen ammattilaisrooliin korostaa monimutkaista suhdetta oman menneisyyden ja tulevan ammatillisen identiteetin välillä. Vaikka kokemusasiantuntijat hyödyntävät omia kokemuksiaan työssään ihmisten auttamisessa ja yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemisessa, he tunnistivat myös rikostaustan kielteisiä seurauksia itselleen mahdollisten tulevien ammattilaisroolien näkökulmasta. Kokemusasiantuntijoiden siirtymät ammattilaiseksi onkin eräs kiinnostava jatkotutkimusaihe. Samalla tutkimus haastaa pohtimaan, miten sosiaalialalle koulututtavat kokemusasiantuntijat voivat integroida asiakasrajapinnoilla päteviksi

todetut menneisyyden kokemuksensa osaksi tulevaa sosiaalialan asiantuntijuuttaan ja rakentaa ammatillisen identiteettinsä ilman menneisyyden leimaa. Sekä koulutuksen että henkilökohtaisten kokemusten käyttöä tulisi tukea suhdeperustaisten käytäntöjen edistämiseksi sosiaalialalla (Regler 2023).

Kokemusasiantuntijana toimiminen saattaa pitää yksilöitä myös kiinni omassa menneisyydessään. Kokemusasiantuntijana toimiminen voi kahlita yksilön tietynlaiseen rooliin, jolloin hänet nähdään ja hän toimii vain kokemusasiantuntijana (Rissanen & Puumalainen 2016, 55). Rikostaustaisten kohdalla kokemusasiantuntijuudesta lupominen voi olla myös mahdollisuus luopua identiteetistään ”entisenä rikollisena” ja siihen liittyvästä stigmasta (Lindström ym. 2024). Tästä syystä on tärkeää tukea kokemusasiantuntijoiden siirtymiä työelämässä.

Tutkimuksen rajoituksena on päiväkirjojen ajallinen jakso, joka ei mahdollistanut kokemusasiantuntijatoiminnan tarkastelua pidemmällä aikavälillä. Päiväkirjojen kirjoittamisohjeet ovat saattaneet ohjata reflektointia. Kaikkia vallan epäsymmetrisyyksiä tai rakenteellisia rajoitteita emme ole voineet kanssatutkimuksessamme purkaa. Yhtenä esimerkkinä tasavertaisuuden ihanteen kyseenalaisuudesta voitaneen pitää suostumuksen pyytämistä myös kanssatutkijoina toimineilta. Suostumuksen pyytäminen asemoi heidät tutkimuskohteiksi. Voidaan myös pohtia aitoa tietoista suostumusta osallistua kanssatutkimukselliseen prosessiin - miten olemme onnistuneet informoimaan kanssatutkimuksesta, tieteellisestä tutkimuksesta ja akateemisesta julkaisemisesta. Vaikka alkuperäinen tutkimussuunnitelmamme ei sisältänyt kukaan kanssatutkijoiden osallistumista artikkelin kirjoittamiseen, on tärkeää tunnistaa kanssatutkimuksen merkitys ja sen pyrkimys osallisuuden vahvistamiseen. Kaikki käytännöt tutkimuksessamme eivät olleet täydellisiä tasavertaisuuden näkökulmasta. Keskeistä kanssatutkimuksessa on tunnustaa, että monipuolinen ymmärrys perustuu elettyyn elämään ja siitä saatuun monipuoliseen kokemukseen. Tämä tapahtuu yhteistyössä kanssatutkijoiden kanssa koko tutkimusprosessin ajan, ei pelkästään tutkimusaineiston

keräämisessä. Ihanteellisessa tilanteessa tutkimus toteutetaan pitkään kumpuunpanuutena tutkimukseen osallistuvien kanssa. (Kulmala ym. 2024, 12.) Tutkimusprosessi tarjosi meille arvokasta kokemusta kanssatutkimuksen toteuttamisesta tulevia tutkimushankkeitamme ajatellen.

Tulosten merkitys: Tutkimustuloksia voidaan soveltaa sosiaalialalla, kun luodaan rakenteita ja käytäntöjä, jotka vahvistavat työparien vuorovaikutusta ja yhteistyötä. Sosiaalialan organisaatiot voivat soveltaa tuloksia myös kokemusasiantuntijoiden kuntoutumista ja kokemusasiantuntijaksi kasvua tukevan vertaismentoroinnin kehittämisessä. Lisäksi tutkimus haastaa pohtimaan, miten sosiaali- ja terveysalan opetuksessa voidaan tunnistaa ja hyödyntää kokemustietoa osana kokemusasiantuntijaksi kehittymistä ja identiteetin muodostumista.

Tiivistelmä

Tutkimuksessa tarkastellaan rikos- ja päihdetaustaisten henkilöiden kasvua kokemusasiantuntijoiksi kansalaisjärjestöissä, joissa he työskentelevät haavoittuvassa asemassa olevien asiakasryhmien parissa. Tutkimuksessa kysytään: Miten rikos- ja päihdetaustaiset kokemusasiantuntijat reflektivat kokemusasiantuntijuuttaan ja suhdettaan asiakkaisiin ja ammattilaisiin? Tutkimusaineistona ovat kanssatutkijoina toimineiden kokemusasiantuntijoiden (n = 4) kirjoittamat päiväkirjat, joihin he reflektivat työtään kokemusasiantuntijoina kuukauden ajalta. Päiväkirja-aineisto analysoitiin teemoittelemalla. Tuloksien mukaan kokemusasiantuntijat asemoivat itsensä osaksi työyhteisöjä, joissa he kokivat itsensä hyväksytyiksi ja arvostetuiksi kokemuksesta rakentuneen asiantuntijuutensa vuoksi. Suhteet asiakkaisiin rakentuivat vertaisuudesta, mikä tarjosi myös peilejä kokemusasiantuntijoiden oman kuntoutumisen reflektointiin. Työparien läheinen ja vastavuoroinen suhde on

keskeinen tekijä kokemusasiantuntijaksi kasvamisessa. Työparit tarjosivat tukea, ymmärrystä ja oppimismahdollisuuksia, jotka vahvistavat kasvua kokemusasiantuntijaksi.

Asiasanat: kokemusasiantuntija, vertainen, työelämä, parityöskentely, kanssatu tutkimus

Abstract

The Past as a Resource and Burden. Diary Entries from Experts by Experience

In the study, we examine the growth and relationship of educated experts by experience with a history of crime working with vulnerable client groups in non-governmental organizations, concerning their clients and professionals. The aim of the research is to understand how experts by experience workers perceive themselves in various social services work tasks and the significance of their experiential expertise to themselves. The study asks how experts by experience with a history of crime and substances abuse backgrounds reflect on their expertise and their relationships with clients and professionals. The research data consist of diaries written by experts by experience co-researchers (n=4) reflecting on their work as experts by experience over the course of a month. Thematic analysis was used as the method for analysing diary data. Experts by experience positioned themselves as part of work communities where they felt accepted and valued for their expertise built on experience. Relationships with clients were built on peer support, offering mirrors for experts by experience to reflect on their own recovery. The openness of professionals humanized and improved experts by experience workers' previous perceptions of professionals. The close and reciprocal relationships with work partners are crucial factors in the growth and development of

experiential expertise. Work partners provide support, understanding, and learning opportunities that strengthen growth as expert by experience. The study challenges us to consider how experts by experience can integrate their validated past experiences at client interfaces into their professional identity and work in social work roles. The research challenges us to investigate how experiential knowledge can be recognized in social and health care education as part of the development of expertise by experience and identity formation.

Keywords: expert-by-experience, peer-ness, working life, pair work, co-research

**Janika Lindström, lehtori,
Laurea-ammattikorkeakoulu**

**Karoliina Nikula, yliopettaja, Laurea-
ammattikorkeakoulu; postdoc tutkija,
hoitotieteen laitos, Turun yliopisto**

Lähteet

- Barker SL, Maguire N (2017) Experts by Experience: Peer Support and its Use with the Homeless. *Community Mental Health J* 53, 598–612
<https://doi.org/10.1007/s10597-017-0102-2>
- Beresford P, Salo M, Varner E (2008) Kokemuksen muodonmuutos: Kohti palveluiden käyttäjien omaa tutkimustoimintaa. Mielenterveyden keskusliitto, Helsinki.
- Berger PL, Luckmann T (1966) The social construction of reality: a treatise in the sociology of knowledge. Penguin, London.
- Hietala O, Rissanen P (2015) Opas kokemusasiantuntijatoiminnasta. Kokemusasiantuntija - hoidon ja avun kohteesta omien kokemusten jakajaksi sekä palveluiden kehittäjäksi. Kuntoutussäätiö & Mielenterveyden keskusliitto, Helsinki.
- Hirschovits-Gerz T, Sihvo S, Karjalainen J, Nurmela A (2019) Kokemusasiantuntijuus Suomessa: Selvitys kokemusasiantuntijakoulutuksen ja -toiminnan käytännöistä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Hoppania H-K, Venäläinen S (2023) Kanssatutkimuksen tietoteoreettiset taustat. Teoksessa M Kulmala, S Spišák, S Venäläinen (toim.) Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt. Tampere University Press, 32–46, Tampere.

- Hyväri S, Rissanen P (2015) Kuntoutujien kokemus- tutkimuksen menetelmät. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti*, 51, 4, 289–300.
- Ilomäki T, Mäenpää E, Hautamäki L, Ala-Kauhaluoma M (2018) Vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus toipumisen ja kuntoutumisen tukena. *Kuntoutus*, 41, 3, 46–51.
- Jones M, Pietilä I (2020) Personal perspectives on patient and public involvement – stories about becoming and being an expert by experience. *Sociology of Health & Illness*, 42, 809–824. <https://doi.org/10.1111/1467-9566.13064>
- Jurvansuu S, Rissanen P (2018) Vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminnan laajuus päihde- ja mielenterveysyhdistyksissä ja yhdistysten toimijoille tarjoama tuki. *Tietopuu, Katsauksia ja näkökulmia*. 1/2018, 1–11.
- Karvinen-Niinikoski S (2005) Reflektiivisyys ja asiantuntijuus. *Finsoc sosiaalipalvelujen evaluatioryhmä Stakes*. 2/2005, Helsinki.
- Kivistö M, Martin M, Hautala S. (2021) Ammattilaisten antamat merkitykset mielenterveys- ja päihdetyöhön integroidulle kokemusasiantuntijatoiminnalle toipumisen tukemisessa. *Tietopuu: Tutkimussarja* 2/2021, 1–18.
- Kulmala M, Venäläinen S, Hietala O, Nikula K, Koskiviita I (2024) Lived experience as the basis of collaborative knowing. Inclusivity and resistance to stigma in co-research. *International Journal of Qualitative Methods*. <https://doi.org/10.1177/16094069241236271>
- Kulmala M, Spišák S, Venäläinen S, Laiho M, Hakala K, Rättilä T (2023) Mitä on kanssatutkimus? Teoksessa *Teoksessa M Kulmala, S Spišák, S Venäläinen (toim.) Kanssatutkimus. Ihanteet ja käytännöt*. Tampere University Press, 11–32, Tampere.
- Laitila M (2019) Kokemusasiantuntijakoulutuksen merkitys koulutukseen osallistuneiden arvioimana. *Kuntoutus*, 42, 3, 18–31.
- Lakeman R, McGowan P, Walsh J (2007) Service users, authority, power and protest: a call for renewed activism. *Mental Health Practice*, 11(4), 12–6.
- Lindström J, Rantanen T (2021) Experts of the streets: The thoughts of experts by experience with a history of crime and substance abuse on working as a team with professionals. *European Journal of Probation*, 13, 3, 226–241. <https://doi.org/10.1177/20662203211028250>
- Lindström J, Rantanen T, Toikko T (2024) Narratives of experts by experience: A journey from criminal to expert. *Journal of Social Work*. <https://doi.org/10.1177/146801732312226>
- Lindström J, Toikko T (2022) Survival stories as access to society. People with history of a crime as experts by experience. *Nordic Journal of Criminology* 23, 1, 3–22, <https://doi.org/10.1080/2578983X.2021.1918435>
- Matthies AL (2014) How participation, marginalization and welfare services are connected. *Teoksessa Matthies AL, Uggerhøj L. (toim.), Participation, marginalization and welfare services*, 3–18. Routledge, London.
- Matthies AL (2017) Osallistumisen lupaus ja petos hyvinvointipalveluissa. (The promise of participation and fraud in welfare services). *Sosiologia* 54, 2, 149–165
- McLaughlin H (2009) What's in a Name: 'Client', 'Patient', 'Customer', 'Consumer', 'Expert by Experience', 'Service User'—What's Next?, *The British Journal of Social Work* 39, 6, 1101–1117. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcm155>
- McLaughlin H (2020) Who are the service users? Language, neo-liberalism and social constructions. *Teoksessa: H McLaughlin, P Beresford, C Cameron, H Casey, J Duffy (toim.). The Routledge*, London.
- Mäntylä E (2023) Kokemusasiantuntijapanikin hyötyjen arviointi. *Tutkimuksesta tiiviisti 15/2023*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.
- Palukka H, Tiilikka T, Auvinen P (2019) Kokemusasiantuntija mielenterveys- ja päihdepalveluissa – osallisuuden mahdollistaja vai osallistamispolitiikan väline? *Janus* 27, 1, 21–37.
- Peräkylä A, Gronow A (2017) Ihmismieli ja sosiaalinen vuorovaikutus. *A Gronow & T Kaidesoja (toim.). Ihmisielen sosiaalisuus*. Gaudeamus, 54–75, Helsinki.
- Regler R (2023) My Journey from being a Social Worker, to a service user, to an expert by experience. *The British Journal of Social Work*, 53, 3, 1719–1725. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcad036>
- Rissanen P (2015) Toivoton tapaus? Autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta. (A hopeless case? An autoethnography of illness and recovery). Doctoral dissertation, University of Helsinki.
- Rissanen P, Jurvansuu S (2019) Haluan olla hyödyllinen ja aktiivinen yhteisön ja yhteiskunnan jäsen. Vertais- ja kokemusasiantuntijatoiminnan suhde mielenterveys- ja päihdekuntoutujien hyvinvointiin. *Tietopuu: Tutkimussarja*, 1, 1–20.
- Rissanen P, Puumalainen J (2016) Kokemuksen kautta osaamiseen: Vapaaehtoisuus, vertaisuus ja kokemusasiantuntijuus. *Kuntoutus*, 39, 1, 52–58.
- Soronen KP (2020) Tunnekokemukset osana kokemusasiantuntijaksi kehittymistä. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 28, 1, 60–76.
- TENK (2023) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. *Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja* 2/2023.
- Toikko T (2016) Becoming an expert by experience: An analysis of service users' learning process. *Social Work in Mental Health* 14, 3, 292–312. <https://doi.org/10.1080/15332985.2015.1038411>
- Tuomi J, Sarajärvi A (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (Uudistettu laitos). Tammi.